

MAGÁNHASZNÁLATÚ KÉZIRATOS KOTTÁS ÉNEKESKÖNYVEK A REFORMKORBAN

Az énekeskönyvek dallami rétegei és népzenei vonatkozásai

BEVEZETÉS

Az elmúlt évtizedekben a különböző korokból ránk maradt kéziratos kottás énekeskönyvek témájában számos jelentős munka született, elég csak a *Régi Magyar Dallamok Tára* köteteire, Dobszay László, Rajeczky Benjamin és Szendrei Janka 16–17. századi vagy Domokos Mária és Paksa Katalin 18. századi dallamokat népi adatokkal összevető munkáira gondolni (Csomasz Tóth 1958; Papp 1970; Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979; Domokos–Paksa 2016). Ha azonban számba vesszük az idevonatkozó publikációkat, jól látható, hogy míg a korábbi századok esetében a kottás kéziratos dalgyűjtemények feldolgozottsága jelentősnek mondható, a 19. századból származókra eddig kevesebb figyelem irányult.¹ Csupán a szabadságharc dalköltészetét illetően beszélhetünk az előbbinél jelentősebb publikációs anyagról, illetve az újabb kutatási eredményeket is integráló munkákról (Tari 2002).

Pedig a 19. századra, mint olyan korszakra, „melyhez hasonló forrongás sem a magyar népléleken, sem a zenében nem volt azelőtt soha”, már Kodály Zoltán is felhívta a figyelmet (Kerényi 1961: 5). Ami az idézett

1 A 19. századi kéziratos kottás daloskönyvek közül eddig csak néhány tanulmányokkal, jegyzetekkel ellátott kiadása történt meg, továbbá Kerényi György állította össze a 19. század végén is élő népies dalok gyűjteményét (Kodály-Gyulai 1952, Pálóczi 1953, Kerényi 1961, Pogány-Tari 1988). Szélesebb, több kéziratot átfogóan ismertető munka még e korszakból Tari Lujza kandidátusi értekezése (Tari 1993), emellett Paksa Katalin vette még figyelembe az Akadémia népdalgyűjtési felhívására megküldött kéziratok közül a legnagyobbakat, a népzene gyűjtés szempontjából vizsgálva azokat (Paksa 1988).

mondat első felét illeti, különösen igaz a század első felében. Az önálló polgárság ebben az időben egyre több kulturális jogot követelt magának, s bár szellemében heterogén volt, törekvéseiben egy népiesebb kultúra felé irányult. Ebben a szellemben indult a magyar színjátszás is, lehetővé téve egyre nagyobb magyar zenei anyag színpadra kerülését (Tóth 1930: 8). 1817-ben került sor az első vitára arról, hogy mi is tekinthető eredeti magyar énekes játéknak,² de az első minden tekintetben magyar-ként ünnepelt darabot, a *Peleskei nótáriust* csak 1838-ban mutatták be.³ Ami Kodály Zoltán idézett mondatának második felét illeti, ez a fajta nemzeti ébredés, népelet felé fordulás indította útjára – a színjátszáshoz hasonlóan német mintára – az első népdalgyűjtéseket is. Bár ennek első megfogalmazása nyolc évvel megelőzte az első magyar színtársulat megalakulását,⁴ csak a Magyar Tudós Társaság 1832-es népdalgyűjtési pályázatára lendült fel igazán a téma iránti érdeklődés (Tari 1993: 20). Számos dalösszeírás született ennek hatására, kordokumentumát adva a korszak népdalról alkotott fogalmának. Ezek anyaga vegyes, népi anyagában is számos esetben ferdített; az összeírók sokszor „csinosítottak”, vagy „kerkedek egésszé” formálták a „szétszórt népdaltöredékeket” (Paksa 1988: 22). A népdal fogalmának a mai értelmére való leszűkülése csak a század vége felé történt meg (Tóth 1930: 20).

A korszak kutatási problémáit nemcsak a fent vázolt „forrongás” okozza, hanem az elveszett művek nagy száma,⁵ illetve feldolgozatlansága is, komoly ellentmondásokat okozva egyes, a korszakról szóló munkák között.⁶ A szerzőség kérdésének tisztázása a század első felének műveiben szintén nehézségekbe ütközik. Abban a legtöbb tanulmány egyetért, hogy a magyar zenés színjátszás kezdeteinél zeneszerzőkről nem, csupán zenei szerkesztőkről

-
- 2 Kerényi Ferenc idézi Döbrentei Gábor írását az *Erdélyi Múzeumból*: „Magyar eredeti énekes játéknak» csak az felel majd meg, amelynek szövegírója, zeneszerzője, témája és előadógárdája is magyar” (Kerényi F. 1981: 215).
 - 3 Szövegét írta Gaál József, zenéjét szerezte Thern Károly (Kerényi F. 1981: 229). Bartay Endre öt évvel később már ötven aranyt ígért „egy, a magyar nép-életből merített, minden aljasságtól ment” színműért, s felhívása után elindult hódító útjára a század egyik uralkodó műfaja, a népszínmű (Kerényi F. 2007). <http://irodalom.oszk.hu/vil-lanyspenot/#!/fejezetek/sgRoeVUTTAmpNOXn8xZdvg>. Utolsó megtekintés: 2021. 10. 23.
 - 4 Révai Miklós gyűjtési felhívása a pozsonyi *Magyar Hirmondó* 1782. január 16-i számában (Paksa 1988: 9)
 - 5 Többek között az első magyar nyelvű zenés átdolgozás, a *Pikó herceg és Jutka Persi* zenei anyaga sem maradt fenn (Tallián 2011: 21).
 - 6 Míg például Dobó Sándor szerb népdalról beszél a *Cserni György* esetében, Tóth Dénes, nem bízva Mátrai Gábor hitelességében, tagadja, hogy népdalról lehetett szó (Dobó 1934: 8; Tóth 1930: 21).

beszélhetünk.⁷ A korszakról néhány dallami összevetést közlő és a korszak kutatási kérdéseire rávilágító Major Ervin az általa bemutatott esetekben „plágiumról” beszél, mint a korszak „sajátos betegségéről”.⁸ „Zene- és irodalomtörténetünk számára szinte kimeríthetetlen kutatási témát jelent a dallam- és szövegvándorlás számtalan variációja” – írja a korszakról Kerényi Ferenc (1981: 438).⁹ Szacsvai Kim Katalin doktori disszertációjában a jelenséget illetően „közzenéről” beszél, melynek darabjai elveszítve kapcsolataikat eredeti szerzőjükkel, „anonim alkotásokként” éltek a színházlátogató közönség tudatában.¹⁰ „Különös jelenség, melyhez hasonlót nem találunk egész történelmünk folyamán – írja a korszakról Kerényi György –, hogy az úr és paraszt egyidőben ugyanazokat a dalokat énekelje” (1961: 5).

A fent említett folyamatok megértése a korszak jórészt kéziratban lévő énekeskönyveinek vizsgálatát teszi szükségessé. Bár az irodalom már fölfedezte magának a korszak közköltési anyagát (Küllős–Csörsz 2000), a kottás gyűjtemények átfogó, több szempontú zenei vizsgálata eddig nem történt meg.¹¹

A reformkori kéziratok kottás énekeskönyveknek az összeírás szándéka szerint alapvetően három csoportját különböztethetjük meg. Ezek egyrészt az Akadémia népzene gyűjtési felhívására, kifejezetten népdalgyűjtési céllal készült kéziratok, másrészt a magánhasználatú kötetek,

7 „A helyi változatot sokszor nem is a karmester, hanem az énekes alakította ki” (Kerényi F. 2007: 218). – „Zeneszerzők és színészek általában a situációk hangulata szerint válogattak a nóták között” (Batta 1992: 32).

8 „A »nóta-perек« sokkal ismertebbek, semhogy itt részletesen ki kellene rájuk térnünk” (Major 1967:161).

9 Hogy mennyire így van, mutatja az is, hogy Pávai István 15 oldalas tanulmányt tudott szentelni egyedül a *Cserebogár-nóta* eredete tisztázásának (Pávai 2005).

10 A *közzene* és *közdal* kifejezéseket az irodalomtörténet „közköltészet”-fogalmának megfelelően használom. „A közköltészet általánosan ismert, tömeges terjesztésű verses művek variánsokban létező halmaza, melyet egy adott közösség használ, függetlenül attól, hogy e műveknek van-e ismert szerzője vagy nincs” (Kim 2012: 100). A „nemzeti nyelvű közköltészet (mint a széles tömegeket szolgáló populáris vagy közkultúra lényeges alkotórésze) a társadalmi elit által létrehozott hivatásos, (sokáig nem is anyanyelvű) írásban rögzített műköltészet és az ún. alávetett és kiszákmányolt osztályok, rétegek saját alkotásának tartott szóbeli, anyanyelvű népköltészet között helyezkedik el, mindkettővel szoros kapcsolatban áll. [...] E költészet névtelensége és nyitottsága elsősorban használatában érvényesült” (Küllős–Csörsz 2000: 20, 24, 27). A közköltészet anyagra a népihez hasonlóan jellemző a variálódás is (Küllős–Csörsz 2000: 27).

11 Kerényi György csak a folklorizálódott népies dalokkal foglalkozott, Paksa Katalin – céljának megfelelően – csak népzenei szempontokat vett figyelembe, a vizsgált korszakból pedig csak a három legnagyobb gyűjteményt vizsgálta. Tari Lujza szintén főleg népzenei szempontú disszertációjának (1993) alapanyagát leginkább az Akadémiának megküldött kéziratok tartalmazzák, túlnyomórészt a negyvenes évekből.

melyeken belül a diák-melodiáriumok, valamint az egyéb magáncélú kéziratos gyűjtemények jól elkülöníthető csoportot alkotnak.¹² A diák-melodiáriumokban közös ugyanis, hogy bár néhány kivétellel magáncéllal készültek, sok speciális, csak az adott kollégiumra jellemző, esetenként kifejezetten a kollégium ünnepeire írt éneket tartalmaznak.¹³ A diák-melodiáriumokat illetően Bartha Dénes (1935) és Szabolcsi Bence (1930) munkáira lehet támaszkodni,¹⁴ az Akadémia felhívására küldött kéziratokat is többen vizsgálták már behatóan (Tari 1993; Paksa 1988; Csörsz 2014).

A magánhasználatú kéziratok forráscsoportból viszont eddig csak kettő, Tóth István kézírata és Almási Sámuel *Magyar Dalnok* című összeírása kapott jelentősebb figyelmet (Paksa 1988: 16, 20; Tari 1993: 101–103). Pedig például Szalontai Madass Sándor ide tartozó kéziratából Kodály Zoltán több dallamot is lemásoltatott népzenei rendjébe, s ez azt mutatja, hogy ezeknek a kéziratoknak a feldolgozása is szolgálhat tanulsággal, nemcsak a reformkori közdalkutatás, hanem a népzene kutatás számára is.¹⁵ Jelen tanulmány ezeket a kéziratos kottás énekeskönyveket veszi sorra, keletkezési idejük, céljuk, az összeíró személyének bemutatásával, amennyiben ez ma lehetséges. A források vizsgálata közben a következő kérdésekre keresem a választ: Milyen a kéziratok dallami összetétele, milyen arányban tartalmaznak népi dallamokat? Hatottak-e a többszöri népdalgyűjtési felhívások a magánhasználatú melodiáriumok összeállítóira, vagyis változik-e ezekben a melodiáriumokban a népi, illetve a magyar anyag aránya az idő előrehaladtával?¹⁶ Végül adódik a kérdés, milyen mértékben váltak ezek a dallamok vagy változataik a Zenetudományi Intézet Népzenei Archívumának részévé? Utóbbi kérdést külön is vizsgálom azoknál a dallamoknál, amelyek több összeírásban is előfordulnak, vagyis feltehetően valóban népszerűek voltak, közzsájon forogtak a reformkor folyamán.

12 Tari Lujza némileg eltérő felosztást használt kandidátusi disszertációjában (1993: 112), melyben, mivel témája szempontjából nem volt lényeges, nem kezelte külön a diák-melodiáriumokat, míg Molnár Antal, aki a kéziratok szélesebb csoportját tárgyalta, igen. E tanulmány Molnár Antal kategóriáit követi (1955).

13 A sárospataki kollégium dallamtárai például nagyrésztben Apáti János műveit tartalmazták, aki a reformkorban a kollégium énektanára volt (Barsi-Szabó 1984: 56).

14 Bartha Dénes munkája nagyrészt a 18. századra vonatkozik, de vizsgálta például az 1818–1848-as, illetve az 1831-es pataki dallamtárat is (1932).

15 Pl. „Micsoda csárda az ott?” KR_02561.

16 Utóbbira adott válasz azt is segíthet megérteni, hogy a közzsájon forgó dalkincset mennyire érintette az Akadémia népdalokat illető buzgalma. Gyűjtési felhívások: *Magyar Hírmondó*:1782, 1801, *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1811, *Hasznos Mulatságok* 1817, 1818 (Paksa 1988: 9–12). A Magyar Tudós Társaság felhívása: 1831 (Paksa 1988: 15).

A REFORMKORBÓL JELENLEG ISMERT, MAGÁNHASZNÁLATÚ, KOTTÁT IS TARTALMAZÓ DALÖSSZEÍRÁSOK

Az 1840 előtt keletkezett, kottát is tartalmazó kéziratok felkutatásában Stoll Béla bibliográfiája szolgál támpontul, az 1840–48 közötti időszakot illetően pedig Tari Lujza kandidátusi disszertációjára (1993), illetve egyéb szakirodalmi adatokra lehet támaszkodni (Benkő 1977; Szabó T. 1929). Alábbi vizsgálódásból kimarad három, Stoll Béla bibliográfiája szerint e korszakból származó magáncélú kottás kézirat: a *Nagykaposi melodiárium* (1809–1848), a *Miskolci Melodiárium* (1798–1829) és a győri Állami Zeneiskolában őrzött *Magyar és német énekek* (1828).¹⁷ Az első, bár tulajdonképpen nem diák-melodiárium, lejegyzésmódjában és repertoárjában párhuzamosnak mondható a sárospataki dallamtárakkal, így a Sárospataki Kollégium melodiáriumi közé sorolható.¹⁸ A második kottás része a benne lévő dátumok és nevek alapján 1825 előtt keletkezett, így nem tartozik e tanulmány tárgykörébe.¹⁹ Az utolsó kottás része pedig kizárólag a többi kézirat valamelyikében is meglévő, korabeli nyomtatványokból másolt dallamokat tartalmaz, minden esetben a forrás pontos megadásával.²⁰

1. Diénes Gábor énekeskönyve (1826–1837)²¹

Stoll Béla jegyzékében a 734-es sorszámmal szerepel (2002: 354). 27 lev. 20 cm, 54 utólag sorszámozott oldal. Címlapja szerint Pápán írták össze, és főleg közismert szövegeket tartalmaz, kottát csak kilencet. Feltehetően tehát Diénes azt kottázta le, aminek dallama számára újdonság volt. A kilenc kottából négy darab öt vonalra, melodiáris kottával lejegyzett vezető szólam. Négy esetben kilencvonalas kóruspartitúra, három esetben három, egy esetben két szólammal, egy pedig kilencvonalas kottára írt vezető szólam. Előbbiekből arra lehet következtetni, hogy ha nem is sárospataki szinten, de működött énekkar Pápán is. Két dalt kétszer is

17 *Nagykaposi melodiárium*: Sp. Kt. 1316. Mf: MTAK A 1638/II. és A 3282/I. (Stoll 2002: 296). *Magyar és német énekek*: Győr, Állami Zeneiskola 93. sz. Mf: MTAK A 632/V. (Stoll 2002: 754). *Miskolci Melodiárium* (Stoll 2002: 414). Utóbbi kézirat jelenleg lappang, de 1968-ban Murányi Róbert még leírást tudott adni róla (Murányi 1968).

18 Jelenleg ott is őrzik.

19 Murányi a kéziratban szereplő dátumok és névbejegyzések alapján jutott erre a megállapításra. Az 58-as dal után például az 1798-as dátum olvasható (1968: 167). Az öszszeírók személyéről lásd Murányi 1968: 151–152.

20 Ez a kézirat így forráskritikai szempontból ugyan segítséget nyújt, de a dallamrepertoár szempontjából új adatot nem tartalmaz.

21 NM EA 14945.

tartalmaz a kézirat: a „Nánás alatt...”, illetve a „Hajlong sajkám...” kezdetűeket Diénes külön vezető szólamukkal és külön háromszólamú, kilencvonalas kóruspartitúráként is megörökítette. A kilenc kotta így valójában csak hét különböző dal. Kottaanyagában ez az énekeskönyv a korábbi melodiáriumokkal szinte semmilyen egyezést nem mutat.

A kézirat a következő részekre osztható:

- a) 1. oldal: Címlap. „Egynehány ki válogatott Világi Noták, melyeket öszveszededetett Diénes Gábor Pápánn 1826, 7dik Esztendőben.”
- b) 2.: Tartalomjegyzék
- c) 3.: A címlap szövegével megegyező belső címlap, melyet későbbi kéz egy dalszöveggel írt felül.
- d) 4–4a: Három dal első sorával, valamint vezető szólamával melodiáris kottával lejegyezve. 4a. oldal: Utólagos betoldás, egy dal háromszólamú melodiáris kóruspartitúrával.
- e) 5–6.: Szövegek ad notam jelzéssel.
- f) 7–8.: Egy háromszólamú, valamint egy kétszólamú kóruspartitúra, melodiáris kottával.
- g) 9–26.: Dalszövegek.
- h) 26.: „Nánás alatt...” háromszólamú kóruspartitúra.
- i) 27.: Szövegek.
- j) 28.: Egy dal vezető szólama, melodiáris kottával.
- k) 29–31.: Szövegek.
- l) 32.: Egy dal vezető szólama kilencvonalas melodiáris kottával.
- m) 33–40.: Szövegek.
- n) 40–54.: Szövegek későbbi kezek írásában.

2. Kelemen László énekeskönyve (1828–1843)²²

Stoll jegyzékében az 1283. szám (2002: 540). Tari Lujza is leírást adott róla (1993: 99–100). 145 lev. 21 cm. 145 utólag számozott lap. Részben saját sorszámozással is ellátták, de az csak a 76a oldalig tart. Valamennyi dal sorszámozott, címmel ellátott, helyenként eredetüket is feltüntették, pl. „Az 1824/26 esztendei ország gyűlése alkalmával ki adott Magyar Nemzet Kesergése”.²³ A könyv kiállítása nagyon gondos, hazafias idézetekkel díszítették, a kottaképek jól olvasható modern kották. Csupán a 130b–131a ceruzával írott oldalak okoznak némi olvasási nehézséget. A könyv első fele magyar dalokat tartalmaz részben kottával (összesen negyvenkét

²² OSZK Oct. Hung. 1874.

²³ „Nem úgy van az, mint volt rég...”, 18b–19a oldalakon.

dallamlejegyzés), a második német nyelvűeket. A két dalcsoportot külön sorszámozták, és külön mutató tábla tartozik hozzájuk. A német dalok közül tizenkettőhöz tartozik kotta. Utánuk ismét magyar dallamok következnek, de ez a rész későbbi, valamikor 1843 után keletkezett (Tari 1993: 99). Több oldal hiányzik, csak a mutató táblából lehet tudni, mi állt rajtuk. Kelemen László a könyv keletkezési ideje alapján nyilvánvalóan nem lehet azonos az első magyar szintársulat megalapítójával,²⁴ de Tari Lujza szerint egyik fia lehetett (1993: 100, 2000c: 86–87). A gyűjtemény csak világi énekeket tartalmaz, a korábbi kéziratokkal szinte semmilyen átfedése nincs, csupán az elejére írt tréfák, kérdés-feleletek emlékeztetnek a diák-melodiáriumok stílusára. Zenei anyagában, mint azt Tari is megállapította, rendkívül vegyes; közkedvelt német daltípust, német típusú rémballadát, magyar érzékeny dalt, magyar hazafias dalt, népies, illetve színpadról elterjedt dallamot egyaránt találunk az énekek között. A kézirat tehát jellemző szeletét adja az 1828–1843 közötti Magyarország népszerű daltípusainak (Tari 1993: 100).

A kézirat a következő részekre osztható:

- a) A kemény borító belső oldalán szépen cirkalmazott keretekben három idézet.
- b) 1a: Címlap: „Világi Énekes Könyv egybe szerkesztette és írta: Kelemen László 1828ban. Dalol verset; Kinek? A Magyar Nemzetnek.”
- c) 1b: „Fenséges István Főhercegnek 847-dik évi elfogadásakori felírások”, későbbi bejegyzés ugyanattól a kéztől.
- d) 2a: Kérdések és feleletek, hitbeli, tudományos és humoros kérdések és válaszok. Pl. „Mennyire van napkelet napnyugattól? F: Egynapi járóföld.”
- e) 2b–3b: „Mutató tábla” (csak a magyar énekeké).
- f) 4a: „A Tsuda, Mellyet e ditsó Nemzet Világ láttára tett, Ne legyen elrejtve Ön maradéka előtt.”
- g) 4b–61b. Vegyes magyar szövegű világi dalok, harminchat kottával, közülük három zongorakísérettel.²⁵
- h) Hiányzó oldalak: 61b–2a: A 119. saját számozású oldal után a 132. következik, a hiányzó énekek dalgában a „Mutató tábla” igazít el.

24 A társulatalapító Kelemen László 1762 és 1814 között élt (Székely szerk. 1994: 368).

25 „Hunnia nyög letiporva...”, „Gyöngyöm Minkám el kell válnom...”, 49b–51b; „Eszembe vagy, ha a reggel szürkül...” 57a–58a.

- i) 62a–85b: Vegyes magyar szövegű világi dalok, csak szöveggel. Nyolc esetben a kotta vonalai megvannak; egy esetben a dalt is félig lekottázták.²⁶
- j) 86a–103a: Német nyelvű dalok külön sormintával elválasztva a magyar szakasztól. Ezt a rész a sorszámozásban is megkülönböztette a lejegyző: míg eddig a dalokat arab számok jelölték, itt római számokat találunk.
- k) 103b–111b: Vegyes magyar szövegű világi dalok, hat kottával, főleg 1833–1843 közötti színházi anyagból.
- l) 112a–132a: Magyar nyelvű dalszövegek, köztük a Hymnus és a Szózat.
- m) 132b–143a: Üres oldalak.
- n) 143b: Német dalok mutató táblája.
- o) 144a–145a: Üres oldalak.
- p) 145b: „Szólnának, de kezük, nyelvük van régi bilincsből, old meg, s tapsainkat hallani fogja az ég.”

3. Örök emlék (1829)²⁷

Stoll jegyzékében a 766. számmal szerepel (2002: 369). 106 lev. lapszámossággal, 12 cm haránt. Dobozban tartott, bársonykötésű könyv, különösen szép kivitelben. Stoll szerint „udvarló célból” készült (2002: 369). A dalok előtt három aprólékosan díszített bevezető oldal található, az utolsó lap verzóján ehhez hasonló kivitelezésű záróoldal. Az eddig említettek közül a legegységesebb kézirat. Összesen harminchét dalt tartalmaz, egy kivételével valamennyit nagy gonddal készített, modern kottázással. A kották mindig rektó oldalon kezdődnek. A megszokott „mutató tábla” hiányzik. Kevés átfedést *Kelemen László énekeskönyvével*, illetve egy dal erejéig a *Nagykaposi melodiáriummal* mutat.

A kézirat részei:

- a) 1a: Díszes belső borító: „Örök emlék az kedves barátság”.
- b) 2a: Idézetek a barátságról, díszes keretbe foglalva.
- c) 3a: „Válogatott énekek hangokra vett foglalatja”.
- d) 4a–106a: Harminchét dal, egy kivételével kottás.
- e) 106b: Két díszes rajz.

²⁶ „Ah, mikor lesz könnyeinknek vége...”, 85b.

²⁷ MTAK RUI 8r. 200.

4. Tóth István két kézirata²⁸

4.1. Tóth István kótáskönyve (1831)²⁹

Stoll jegyzékében a 780. sorszámmal szerepel (2002: 374). 93 lev. 24 cm. 109–293-ig sorszámozott oldalak, helyenként hiányzó oldalakkal, néhány esetben zavaros sorszámozással.³⁰ A kézirat végén Kissházy Ágoston Gyula jegyzete és utólagos tartalomjegyzéke található, melyben a darabok mellett feltünteti Tóth István másik kéziratának oldalszámait is, amennyiben a darab mindkettőben megtalálható. Tóth saját utószavából a kézirat végén az derül ki, hogy ez a gyűjtemény elsősorban pedagógiai célokat szolgált. Anyagát nagyobb részét egyházi énekek, kántordarabok, illetve hangszeres világi dallamok alkotják. A kevés népszerű dal inkább a feldolgozása miatt fontos kíséret-, illetve variációs példa, ezért legtöbbször csak a dal címe vagy kezdősora olvasható.³¹ Gitárra és billentyűs hangszerre írott kíséreteket egyaránt tartalmaz. Mivel a 109. oldalon kezdődik, nyilvánvalóan csonka a kézirat. A kevés benne található világi dal mind megtalálható Tóth István másik kótáskönyvében, teljes szövegeivel együtt. Témánk szempontjából így ez a kézirat kevésbé fontos, legfeljebb a benne található feldolgozás-variációk miatt érdekes.

A gyűjtemény részei:

- a) 109–112. „Egyházi énekek I. kötet”.
- b) 115–155. Világi dalok – kevés kivétellel – címmel ellátott hangszeres feldolgozásai.
- c) 156–193. Egy kivétellel tisztán hangszeres darabok, közte Bihari, Csermák, Lavotta egy-egy darabja, a szerző feltüntetésével.
- d) 194–195. „Gitárra való darabok”, öt világi dal.
- e) 196–204. „Kezdőknek való példák”, cím nélküli hangszeres darabok ujjrenddel ellátva.
- f) 205–208. Világi dalok hangszeres kíséréttel.
- g) 209–211. Cím nélküli hangszeres darabok, gitárhangok felsorolása, tanskálák.
- h) 212–214. Hiányzik.
- i) 215–227. Báthory Gábor 1828-as prédikációja az éneklés hasznáról.
- j) 228–293. Zsoltárok és más egyházi énekek, kántori szolgálatra való kis hangszeres darabok „a harmonicus szerént, Gáti után”.

²⁸ Tóth István kiskunfűlöpészállási református kántor életéről lásd Kobzos Kiss 2014.

²⁹ Kolozsvár, EK Ms 1668. Mf: MTAK A 2/II.

³⁰ A 142. oldalon mindjárt öt oldalszám is szerepel egymás után 142–146-ig.

³¹ A 130. oldaltól kezdve a „Boldog, kit Amor ölében...” kezdetű dalra mindjárt öt kis variáció található.

- k) 295–296. Prózai szövegek, utószó.
- l) +8 oldal: Kissházy Ágoston Gyula jegyzete és tartalomjegyzéke.

4.2. *Áriák és dallok verseikkel (1832–1843)*³²

Stoll jegyzékében a 786. sorszámmal szerepel (2002: 377). 92 lev. 19 cm, 183, részben eredetileg, részben utólag sorszámozott oldal. 481 kottát, valamint húsz kotta nélküli szöveget tartalmaz, melyek közül mindössze kilenc halotti, vagy egyházi ének. Kötetét az összeíró nagy gonddal, az olvashatóságra és a szép külalakra ügyelve készítette el. A dalok egy része többször is előfordul különböző variációkban; ilyenkor Tóth megjegyzi, kinek a feldolgozását másolta le.³³ A kötet egyébként is sokszor egészen pontos, oldalszámmal ellátott forrásmegjelöléseket tartalmaz, melyek megfejtése részben még várat magára, a kutatás jelen állapota szerint azonban ezek között csak szöveget tartalmazó gyűjtemények is vannak.³⁴ Esetenként az előadóra vonatkozó megjegyzést is találunk.³⁵ Anyagában rendkívül vegyes: szövegében és dallamában is német dalokat, népies dalokat, magyar versfeldolgozásokat, színműrészleteket egyaránt tartalmaz, részben zongorakísérettel. Vélhetően a teljes repertoár rögzítése volt a cél, a kézirat a nyomtatott kottát igyekezhetett pótolni (Tari 2000/2: 3). Az *Áriák és dallok... ezért* „figyelemre méltó zeneszociológiai képet ad” egy vidéki értelmiségi, jelen esetben kántor „dalrepertoárjáról illetőleg ízléséről” (Paksa 1988: 20). Tóth kéziratának jelentőségét témánk szempontjából elsősorban éppen ez a teljesség adja: a daloknak mintegy háromnegyede nem, vagy csak nehezen megfejthető, melodiáris kottával szerepel a korábbi kottás kéziratokban, diák-melodiáriumokban.

A kézirat részei:

- a) Címlap: „Kis Kún Filepszállási Orgonista Kántor Tóth István által le kótázott Áriák, és Dallok, verseikkel. 1832.”
- b) 1–81.: Többnyire címmel és kísérettel ellátott dalok, 155-ig sorszámozva, valamint három esetben még egy-egy variáció az adott dallamra.

³² MTAK RUI 8r. 63.

³³ Pl. az „Ama fejér nyárfák alatt...” kezdetű Csokonai-vers a 7. és a 104. oldalon más-más dallammal szerepel, illetve megtaláljuk a 80. oldaltól kezdődően Speck János feldolgozásában is.

³⁴ Kobzos Kiss Tamás a források egy részét azonosította, az egyik legtöbbször előforduló: „Méh” illetve „Méhes” megjegyzésről például megállapította, hogy egy mára lap pangó szöveggyűjteményt jelez, mely 1942-ben még a Debreceni Csokonai Kör tulajdonában volt (Kobzos Kiss 2014: 363–382).

³⁵ A 147. oldalon, a „Tán hol a nap bíbor öltve...” kezdetű dalnál a következő megjegyzés szerepel: „Poli játssza Béltekibe”.

A különböző művekből származó dalok, valamint a német vagy magyar versekre írt műdalok jórészt itt helyezkednek el, itt található a héber abc megzenésítése is, valamint a császári himnusz magyar szöveggel.³⁶ Előkelő helyen szerepelnek a Csokonai-dalok; mindjárt az első nyolc az ő alkotása, szerzőségét Tóth minden esetben fel is tüntette.

- c) 82–101.: Tizenhét versfeldolgozás fortepianóra különböző szerzőktől. A szerzőket Tóth minden esetben feltüntette.
- d) 101–160.: „Némely nóták Ténorjai verssel.” Itt kezdődik a kézirat tulajdonképpeni második fele, a sorszámozás is újra indul. 307 sorszámozott dal csak dallamával és szövegével, valamint egy sorszámozás nélküli variáció a 240. számú „Édes hazám fiai..” kezdetű dalra. A dalok egy része itt duplum, az első nagy rész második fele dallamfeldolgozásainak alapjait, magukat a dalokat szövegükkel itt újra megtaláljuk. A dalok nagyobb része már cím nélkül áll, az említett forrásmegjelölések különböző gyűjtemények rövidítéseire szorítkoznak (pl. NK, melyet Kerényi György „Nótáskönyv”-ként azonosított).³⁷ A kötet nép-, illetve népies dalainak többsége ebben a részben található.
- e) 160.: „Vége. Izsák 7. Jul. 1843.”
- f) 161–173.: „Néhány, többnyire balladák”. Innentől különböző költők versei állnak, dallam nélkül, a szerző és a cím feltüntetésével.
- g) 173–182.: Háromrészes „Mutató tábla”, szövegkezdetek, majd címek szerinti betűrendben, két részre osztva: „versezeti tartalom itt és a Phrasesbe”, illetve „quodlibeti” tartalom.
- h) 183.: Két szövegpótlás a kézirat korábban lejegyzett dalaihoz, egyik dallammal.

5. Almási Sámuel: *Magyar dalnok* II. (1834)³⁸

Stoll jegyzékében a 795. sorszámmal szerepel (2002: 381). 124 lev. 4r. haránt. 124 utólag, ceruzával sorszámozott lap, összesen 177 sorszámozott dal. Összeírója Almási Sámuel református lelkész, aki 1823 és 1870 között összesen öt gyűjteményt készített *Magyar dalnok*, illetve *Énekes gyűjtemény* címen. A kötetek közül kettő, az I. és a III. jelenleg lappang, a későbbi kötetek pedig a reformkor után keletkeztek (Almási 2019). Bár a kötet bekerült a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárába, anyagából az derül ki, hogy eredetileg magánhasználatra szánták, akárcsak a korábban tárgyaltakat. Tóth István kézírataihoz hasonlóan gyakran találunk forrás-

36 11. oldal, 19. sz.: „Tartsd meg Isten Ferenc császárt...”

37 Megjegyzés Kerényi György kezétől a címlappal szembeni belső, üres oldalon.

38 MTAK Ms 10, 002. Mf: MTAK B 1098/I.

megjelölést, ezek sokszor színművekre utalnak.³⁹ A megjegyzések között nem egyszer a „nép dal” megjelölés is olvasható, a tárgyalt kéziratok közül itt először.⁴⁰ Vegyes anyaga ellenére a kézirat egységes képet alkot. A többi gyűjtemény anyagával kevés egyezést mutat; amit igen, azt Tóth István *Áriák és dallók* című kötetével, valamint a következőkben tárgyalt *Gitárra való énekes darabokkal*. A kézirat részei:

- a) 1a: „Magyar dalnok” (alatta ceruzával: 1834).
- b) 2a–3a: „Énekek lajstroma”, sorszám szerinti rendben.
- c) 3b–123a: 177 sorszámozott dal, kottával, több versszakkal, esetenként kísérettel ellátva.
- d) 123b–124b: „Foglalat”, betűrendes mutató.

6. Gitárra való énekes darabok (1835)⁴¹

Stoll jegyzékében az 1334. számmal szerepel (2002: 561). 78 lev. 23 cm haránt. 78 számozott lap, 164 gitárkísérettel ellátott dal. Mint a belső címlapból kiderül, a kézirat „Nagy Sándoré”.⁴² A tinta részben megfakult, ezért egyes darabok mára olvashatatlaná váltak. Összképe egységes, a dalokat helyenként címmel, illetve forrásmegjelöléssel látta el.⁴³ A szövegíró nevét többször feltünteti, a zeneszerzőket nem. Egyes adatok többször is előfordulnak: „Termetednek annyi éke a Béla futásából” például a 12. és a 37. ének is.⁴⁴ Több színdarabból tartalmaz részleteket, esetenként németből fordítottat; ugyanakkor megtalálható egy, a németes színházi repertoárt csúfoló ének is: „Freischütz, Tolvaj szarka, egyéb ne is legyen...”⁴⁵ A többi gyűjteménnyel kevés átfedést tartalmaz, amit igen, azt főleg Márkus István és Kelemen László énekeskönyvével. A kézirat részei:

- a) 1a: Címlap.
- b) 2a–3.: Skálák előjegyzés szerint sorban párhuzamos hangnemükkel; a következő két oszlopban a hozzájuk tartozó szeptimakkordok gitárfogásai dúrban, illetve mollban.

39 Pl. „Fra Diavolo nevű daljátékból”, 106b.

40 Pl. „Hogyha egy oly tele pincébe lemászok...” 98b–99a, 134. sz.

41 OSZK Ms. mus. 973.

42 A Kodály-Rend „Nagy Sándor kézírata”-ként említi, pl. KR_13110

43 Pl. „A Pásztor Innepből”, 56b., 115. sz.

44 8a., 24a.

45 „Ezen a bajos életbe bánat van ránk végezve, a bor ezt enyhíti...” kezdetű dalnál (34a., 56. sz.) forrásmegjelölésként „A *bűbajos vadászból*” szerepel, ami nyilván C.M. Weber *Freischütze*-re utal. A németes repertoárt csúfoló ének: 44b–45a., 84. sz.

- c) 4a–77b: 164 dal gitárkísérettel.
- d) 78a–b: Kifakult, nehezen olvasható szövegek, a 78b oldalon viaszpecsét.

7. Péter Zsuzsanna énekeskönyve (1836)⁴⁶

Stoll jegyzékében a 817-es sorszámmal szerepel (2002: 389). 32 lev. 14 cm. 62, részben számozott oldal. Péter Zsuzsanna a borítólapon szereplő ajánlás címzettje, nem a gyűjtemény összeállítója. Címlapja szerint „Dalok”, melyeket 1836-ban, Kiskunhalason írtak össze. Dalszövegeket tartalmaz, mindössze a végén, függelékként szerepel két dal modern kottázással. A kézirat részei:

- a) Borító és ajánlás: „Nemes Péter Zsuzsanna kisasszonynak”.
- b) Címlap.
- c) 1–52.: Az egykorú énekeskönyvekben is jórészt szereplő dalok szövegei.
- d) 53–56.: Üres oldalak.
- e) 57–59.: Két dal kottával.
- f) 60.: Üres oldal.
- g) 61–62.: „Foglalat”, vagyis tartalomjegyzék.

8. Szalontai Madass Sándor énekeskönyve (1840–1850)⁴⁷

Könyvészeti leírása Szabó T. Attilánál olvasható (1929: 13–14).⁴⁸ 112 lev. 12,5 x 20 cm. 224, utólag sorszámozott oldal, összesen 128 számozott és négy számozatlan dal, részben kottával. A dalok nagy része németből való fordítás, a fordító nevének feltüntetésével, különösen a kézirat első felében. A dalokat jórészt címmel is ellátta az összeíró. Ami népi anyagot tartalmaz, az Tóth István 1832-es kéziratához hasonlóan a könyv második felében található. A kézirat a Tóthéhoz hasonlóan nagy gonddal, jól olvashatóan készült. A papír vízjele 1816-ból való; a kézirat Szabó T. Attila szerint 1840–1850 között keletkezett (1929: 13). A kézirat részei:

- a) Előlap: „Az Erdélyi Múzeum Egyesület Könyvtárának 1906 szeptember 8-án. Gálos Rezső tanárjelölt”.
- b) 1.: „Kótás Dallos Könyv a víg Társaságokban való Haszonélvezetre. Öszve szedte, rész szerint magyarra fordította, kótára tette és le írta: Szalontai Madass Sándor”.

⁴⁶ MTAK Ms 214.

⁴⁷ Kolozsvár, EK MS 1531

⁴⁸ Stoll jegyzékében már nem szerepel. Benkő András említ egy további kötetet, amely csak szövegeket tartalmaz (1977: 229).

- c) 2.: „Ki a Fejér személyeket – a jó bort és az Éneket Nem szereti – az szüntelen bolond marad hóttig. Amen. Dr. Luther Márton”.
- d) 2–175.: Kilencvenhét dal, részben kottával, egyes esetekben a kottasorok üresek.
- e) 176–207.: Huszonhárom dal kottával, az 1848 utáni időszakból.⁴⁹
- f) 207–218.: Jórészt dalszövegek, üres kottavonalakkal. A 218. oldal alján: „Vége”.
- g) 219–224.: „Mutató tábla”.

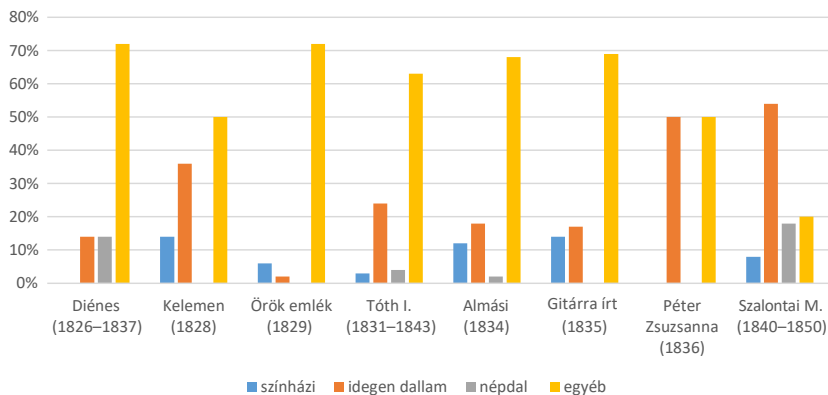
A KÉZIRATOK DALLAMI ÖSSZETÉTELE

A források számbavételekor már nyilvánvaló volt, hogy dallami összetételük rendkívül vegyes; színházi anyag, népies dalok, népdalok, idegen dallamok egyaránt találhatóak közöttük. A dallamanyag rétegeinek felfejtésékor főleg Gálos Rezső, Molnár Antal, Paksa Katalin, Tari Lujza, Hovánszki Mária e korszakot illető munkáira (Gálos 1940; Molnár 1955; Paksa 1988; Pogány–Tari 1988; Hovánszki 2003, 2017), valamint Arany János és Pálóczi Horváth Ádám gyűjteményeinek kritikai kiadásaira lehet támaszkodni (Kodály–Gyulai szerk. 1952; Pálóczi 1953). Három réteg világosan elválasztható ezek alapján: a népdalok, az idegen dallamok,⁵⁰ valamint a színházi repertoárból kiírt dallamok. A negyedik, ezeken kívül eső kategória pontos tartalma még további kutatás tárgya. Ide tartoznak a magyar szerzők nyomtatványokban elterjedt művei, a népdalírás szándékával készült magyar népies dalok, valamint a korábbi, diákos anyagból fennmaradt dalok. Ha ezek arányát vizsgáljuk az egyes kéziratokon belül, a következő diagramot kapjuk (1. ábra). Az ábra alapján látható, hogy legvékonyabb réteget a valódi népdalok adják. Ez az arány csak Szalontai Madass gyűjteményében jelentősebb, amely húsz népdalt tartalmaz (Benkő 1977: 229). Valamennyi gyűjteményre jellemző, hogy legnagyobb a vegyes magyar dalok aránya; ez alól csak a Szalontai Madassé kivétel. Feltűnő az idegen dallamok arányának csökkenése 1828–1835 között; a színházi dallamoké kevesebb változást mutat.⁵¹ Az idegen dallamok aránya csak Szalontai Madassnál ugrik meg jelentősebben. Ha ezekhez az adatokhoz hozzávesszük, hogy Szalontai Madass kéziratának épp

49 A 98. sz. Petőfi Nemzeti dala (176–177).

50 Ezek túlnyomó részt német, kisebb részben olasz, elvélve egyéb kelet-európai, román, cigány, lengyel dallamok (Molnár 1955).

51 Ez a kategória szintén további kutatást igényel a változás arányait illetően, mivel ide tartoznak a magyar színjátszás korai termékei ugyanúgy, mint a korabeli német és olasz zenés színházi repertoár darabjai.

1. ábra

Dallami rétegek megoszlása az egyes kéziratokban

a második felében gyérülnek a német dalfordítások és jelennek meg a népdalok, valamint Tóth István gyűjteményének is a második fele tartalmazza a népi anyagot, akkor mégis láthatunk valamit a népdalgyűjtési felhívások szélesebb körű hatásából.

2. ábra

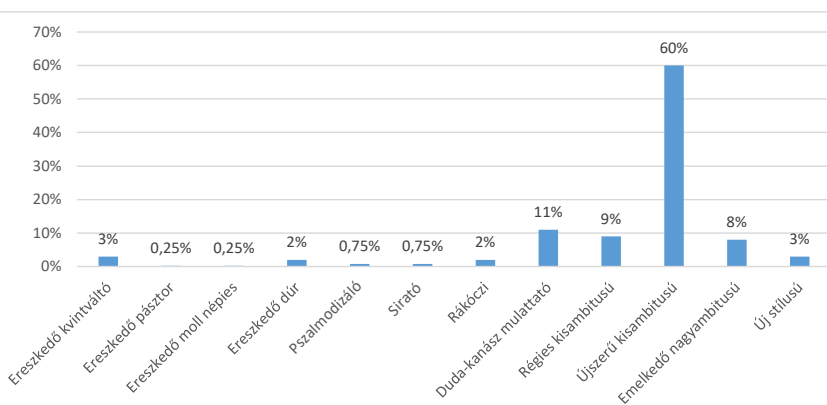
A reformkori magánhasználatú kéziratok források dallamai a Népzenei Archívumban egy-egy forrás teljes dallamanyagának százalékos arányában

Ha arra a kérdésre keressük a választ, hogy mennyi terjedt el ezekből a dalokból szélesebb körben, érintve a népzene is, akkor a Zenetudományi Intézet Népzenei Archívuma adhat eligazítást (2. ábra). Ebben az összesítésben szerepelnek az egyes forrásokból a Kodály-Rendbe kiírt dallamok, valamint azok a dallamok is, amelyeknek a Népzenei Archívumban változata található.⁵² Ez az összevetés némileg eltérő eredményt hoz, ám arra pontosan rávilágít, miért éppen Almási Sámuel és Tóth István kézírata a legkutatottabb e források közül. Szalontai Madass Sándor adatainál itt is figyelembe kell vennünk a könyv összetételének változását az idő előrehaladtával. Tekintettel arra, hogy a többi kézirat is – egy

52 Ilyen például az „Apám, ki megholt, vízimolnár volt...” kezdetű dal: Almási 98. sz., vö. ZTI_APo8457d.

kivétellel – csaknem harminc, vagy még magasabb százalékban tartalmaz átfedést a Népzenei Archívummal, a dallami összevetésekkor ezek a források is hozhatnak izgalmas eredményeket.⁵³

3. ábra
A Népzenei Archívumban is megtalálható dallamok típus-
tömbönkénti megoszlása

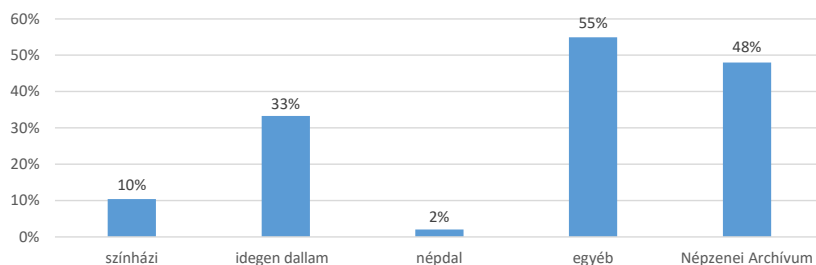
Ha azt vizsgáljuk, milyen arányban oszlanak meg a Népzenei Archívumban megtalálható, vagy abban változattal rendelkező dallamok a népzenei típus-
tömbök között, az alábbi ábra szemléletes képet ad (3. ábra). Jól látható, hogy bár mindegyik nagy típus-
tömb képviselői megtalálhatóak a dallamok között, ezek túlnyomórészt az újabb dallamtípusokba tartoznak, azon belül is többségük az újszerű kisambitusú dallamok közé. Az ereszkedő moll népies dalok, illetve az ereszkedő pásztor-
dalok egy-egy adatával szemben 243 dallam tartozik ide. Megtalálhatóak már az új stílus
képviselői is közöttük, összesen tizenkét dallam.

A NÉPSZERŰBB DALLAMOK MEGOSZLÁSA

Ha a reformkor kottás kéziratokban fekvő dalrepertoárját tekintjük, a mintegy 829 különböző dallamból 153-at találunk, ami több kéziratban, vagy valamelyik egykorú diák-melodiáriumban is szerepel (lásd a Függelékét). E tanulmány keretei nem elegendőek a teljes repertoár közzlésére, ezért csak a közös anyag bemutatására szorítkozom. A táblázat második oszlopában a D.M. összehasonlító adat, azt mutatja, hogy az adott dal szerepel-e az egykorú diák-melodiáriumban valamelyikében is. Az utolsó

⁵³ E tanulmány keretei nem elegendőek dallami összevetések közzlésére, de például Kelemen László énekeskönyvében is szerepel a „Kinek nincsen szeretője...” egy változata (116. sz., vö. KR 128. dosszié).

oszlop szintén összehasonlító adat: amennyiben valamely dal, vagy változata szerepel a Népzenei Archívumban, azt ez az oszlop mutatja.

4. ábra
A kéziratok kottás énekeskönyvek közös anyagának zenei megoszlása, valamint előfordulása a Népzenei Archívumban

A közös anyag zenei megoszlását, valamint szerepét a Népzenei Archívumban a következő ábra szemlélteti (4. ábra). Jól látható, hogy a közös dallamok megoszlása hasonló az egyes énekeskönyveknél látottakhoz. Legnagyobb súllyal a vegyes magyar anyag, utána az idegen dallamok, majd a színházi anyag szerepel, a valódi népdal a legkevesebb. A Népzenei Archívumban előforduló dallamok arányát nézve már más a kép; ez az arány átlagosan magasabb az énekeskönyvek mintegy felénél látható 30% körüli értéknél, tehát a közös dallamoknak csaknem felét tartalmazza valamilyen módon a Népzenei Archívum. Ismét kimondhatjuk tehát, hogy e kéziratok dallami összetevései még szolgálhatnak érdekességekkel a további kutatás számára. A továbbiakban elvégzendő dallami összehasonlító vizsgálatok mutathatják meg azt is, mennyi ezek közül, amihez népi variáns tartozik, vagyis ténylegesen folklorizációról beszélhetünk.

Irodalom

- Almási István. 2019. „Kodály Zoltán és Gyulai Ágost Almási Sámuel dalgyűjteményéről”. In „Most jöttem Erdélyből...” Írások népzeneről és népdalkutatásról, 68–75. Budapest: MMA Kiadó.
- Barsi Ernő – Szabó Ernő. 1984. *A pataki kollégium zenei krónikája*. Budapest: Zeneműkiadó.
- Bartha Dénes. 1932. „A magyar énekelt vers forrásai Faluditól Horváth Ádámgig” [1]. *Irodalomtörténeti Közlemények* 42/3: 274–287.
- . 1935. *A XVIII. század magyar dallamai*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Batta András. 1992. „Álom, álom, édes álom...” *Népszínművek, operettek az Osztrák–Magyar Monarchiában*. Budapest: Corvina.
- Benkő András. 1977. „Madass Sándor énekeskönyve”. In *Zenetudományi írások*, szerk. Szabó Csaba, 229–267. Bukarest: Kriterion.

- Csomasz Tóth Kálmán. [1958] 2017. *A XVI. század magyar dallamai*, szerk. Ferenczi Ilona. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Csörsz Rumen István. 2014. „A Népdalok és mondák közköltészeti forrásai.” *Irodalomtörténeti Közlemények* 118/5: 611–628.
- Dobó Sándor. 1934. *Népszínművek dalai*. Budapest: Sárkány Nyomda Részvénytársaság.
- Domokos Mária – Paksa Katalin. 2016. „Vígssággal zeng Parnassusnak magas teteje”. *18. századi kottás források és a magyar zenei néphagyomány*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Gálos Rezső. 1940. „A német érzelmes dalköltészet magyar emlékei”. *Irodalomtörténeti Közlemények* 50/1: 31–49.
- Hovánszki Mária. 2003. *Csokonai és az érzékeny énekelt dalköltészet*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- . 2017. „A muzsikus Verseghy, avagy a »Magyar Hárfás« zenei- és énekköltői munkássága.” In *Zenei repertoár és zenei gyakorlat a 18. századi Magyarországon. Műhelytanulmányok a 18. század zenetörténetéhez 2*, szerk. Szacsvai Kim Katalin, 331–393. Budapest: ZTI.
- Kerényi Ferenc. 1981. *A régi magyar színpadon. 1790–1840*. Budapest: Magvető.
- . 2007. „A magyar népszínmű. 1843: Szigligeti Ede Szökött katona. In *A magyar irodalom története* II. 1800-tól 1919-ig, szerk. Szegedi-Maszák Mihály. Budapest: Gondolat. <http://irodalom.oszk.hu/villanyopenot/#!/fejezetek/sgRoeVUTTA-mpNOXn8xZdvg>, utolsó megtekintés: 2021. 10. 23.
- Kerényi György. 1961. *Népies dalok*. Budapest: Akadémiai Kiadó [Népzenei Könyvtár 3].
- Kobzos Kiss Tamás. 2014. „Tóth István fülöpszállási kántor kéziratos dalgyűjteménye”. In *Doromb. Közköltészeti tanulmányok* 3, szerk. Csörsz Rumen István, 363–382. Budapest: Reciti.
- Kodály Zoltán – Gyulai Ágost szerk. 1952. *Arany János népdalgyűjteménye*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Küllös Imola – Csörsz Rumen István. 2000. *Közköltészet I. Mulattatók*. Budapest: Balassi [Régi Magyar Költők Tára, XVIII. század, IV].
- Major Ervin. 1967. „A népies magyar műzene és a népzene kapcsolatai”. In *Fejezetek a magyar zene történetéből*, szerk. Bónis Ferenc és Várnai Péter, 158–180. Budapest: Zeneműkiadó.
- Molnár Antal. 1955. „Nyugatias magyar dallamok a XVIII. század végén és a XIX. század első felében”. In *Zenatudományi tanulmányok* VI, szerk. Szabolcsi Bence és Bartha Dénes, 103–162. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Murányi Róbert Árpád. 1968. „A miskolci melodiárium”. In *Magyar zenetörténeti tanulmányok. Írások Erkel Ferencről és a magyar zene korábbi századairól*, szerk. Bónis Ferenc, 151–170. Budapest: Zeneműkiadó.
- Paksa Katalin. 1988. *Magyar népzene kutatás a 19. században*. Budapest: ZTI.
- Pálóczi Horváth Ádám. 1953. Ötödfélszáz énekek, sajtó alá rendezte Bartha Dénes és Kiss József. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Pávay István. 2005. „A Cserebogár-nóta népköltészeti és népzenei vonatkozásai”. In *Folklor a magyar művelődéstörténetben. Folklor és irodalom*, szerk. Szemerényi Ágnes, 288–303. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Papp Géza. 1970. *A XVII. század énekelt dallamai*. Budapest: Akadémiai Kiadó [Régi Magyar Dallamok Tára II].

- Pogány Péter – Tari Lujza. 1988. *Dalfüzér 1844. Tompa Mihály kéziratosa, kottás népdalgyűjteménye*. Miskolc: Herman Ottó Múzeum.
- Stoll Béla. [1963] 2002. *A magyar kéziratosa énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája 1542–1840*. Budapest: Balassi.
- Szabó T. Attila. 1929. *Az Erdélyi Múzeum Egylet XVI–XIX. századi kéziratosa énekeskönyvei*. Kolozsvár: Lapkiadó Nyomdai Műintézet.
- Szabolcsi Bence. 1930. *A 18. század magyar kollégiumi zenéje*. Budapest [Magyar Zenei Dolgozatok 8].
- Szacsvai Kim Katalin. 2012. *Az Erkel-műhely. Közös munka Erkel Ferenc színpadi műveiben (1840–1857)*. PhD disszertáció, LFZE.
- Szendrei Janka – Dobszay László – Rajeczky Benjamin. 1979. *XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Székely György főszerk. 1994. *Magyar Színházművészeti Lexikon*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Tallián Tibor. 2011. „Operaművelés Magyarországon.” In „Szikrát dobott a nemzet szívébe”. *Erkel Ferenc három operája. Báthori Mária – Hunyadi László – Bánk bán*, szerk. Gupcsó Ágnes. Budapest: ZTI, Rózsavölgyi.
- Tari Lujza. 1993. *Kéziratosa kottás énekeskönyvek a XIX. század első felében*. Kandidátusi értekezés. MTA kéziratára, 16775.
- . 2000a. *A szabadságharc népzenei emlékei*. CD-ROM. Budapest: ZTI
- . 2000b. „A megváltozó hagyomány Tóth István dallamgyűjteménye alapján”. In *Folklorisztika 2000-ben. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára I–II*, szerk. Balázs Géza et al., 456–468. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság.
- . 2000c. „Megzenésített Vörösmarty versek a kortárs és későbbi 19. századi dalgyűjteményekben.” *Vörösmarty-versek / Magyar Napló* 12: 85–89.
- Tóth Dénes. 1930. *A magyar népszínmű zenei kialakulása*. Budapest: Zeneműkiadó.

Függelék

A reformkori
magánhaszná-
latú kéziratok
énekeskönyvek
több forrásban is
szereplő dallamai

SZÖVEGKEZDET	D. M. (1825–1848)	D. G. (1826–1837)	K. L. (1828)	Ö. E. (1829)	T. I. (1831)	T. I. (1832–1843)	A. S. (1834)	GIT (1835)	PÉTER ZS. (1836)	SZ-MADASS (1840–1850)	NÉPZENEI ARCHÍVUM
A setét éj homályába	x					x		x			
A vadászok mind úgy szoktak	x		x			x					x
Adja Isten, hogy a magyart			x				x	x			x
Ah, miért is esmértelek	x							x			
Áll Ulán, a tábor őre	x							x			x
Árpád apánk szerzeményje		x				x					
Az egri kávésnak két lányát						x	x				x
Az ér mellett/csendes este	x					x	x			x	
Az Toth Zember mestersége sok szép			x			x					x
Azt szokták szememre vetni						x	x				x
Bár a bánat sötét felhői	x					x					x
Bár a Sors tőled messze zára							x	x			
Be csendesen töltöm életemet	x				x	x					
Bécs várostól nyugotról keletre hidegen	x					x		x		x	x
Boldog, ki az Ámor/Nemzet, amit eddig	x					x				x	
Bús magányba egyedül felejtve					x	x		x			
Bús szívemet mardosó gondok				x		x					
Csak a tiszta szerelemben	x					x		x			
Csalárd örvények, vad sziklák között	x					x					
Csendes völgy ölében						x				x	
De mit töröm fejemet			x	x		x					x
E zöld fának árnyékában	x					x		x			
Édes Hazám Fiai			x			x					x
Ég a kunyhó, ropog a nád						x				x	x
Égtem érted, te szerettéél						x		x			
Egy vén paraszt egykor feleségül vett...	x					x		x			
Egykor violákból kötöttem én	x			x							
El ne felejts, imádot kedves lélek								x		x	
Elszakadsz tőlem szeretett barátom			x					x			
Eleget sóhajtoztam, kedves lélek, érted	x					x					
Eleim e gyász hazának	x					x		x			

SZÖVEGKEZDET	D. M. (1825–1848)	D. G. (1826–1837)	K. L. (1828)	Ö. E. (1829)	T. I. (1831)	T. I. (1832–1843)	A. S. (1834)	GIT (1835)	PÉTER ZS. (1836)	SZ-MADASS (1840–1850)	NÉPZENEI ARCHÍVUM
Elek, Elek, mi dolog ez?	x							x			
Életemmel, halálommal	x			x							x
Elmehetsz, drága madár			x	x		x					x
Emlékezz meg, bár sorsom kemény volta	x					x		x		x	
Én magyar leány vagyok/A vadászok élete						x		x			
Én vagyok a petri gulyás			x			x				x	x
Én vagyok egy hív szerető	x					x					x
Erdőn, mezőn	x					x				x	
Est borul a harcmezőre						x				x	x
Eszembe jutsz, és e gyenge érzés			x	x		x		x		x	
Eszembe vagy, ha a reggel szürkül	x		x					x			
Ez ugyan szemtelen	x					x					x
Fájdalmimat szívemen viselem			x			x					x
Fájdalom borítja keblem érzetét						x		x		x	
Fakadj, piros rózsá, fakadj csendesen	x					x					x
Férjhez adnám leányomat						x	x				x
Fojj az élet nemsokára/Fogy az élet	x					x					
Forró sóhajtások	x				x	x					
Föl, föl e vérző kebelről	x					x		x			x
Földi létünk rövid nyara							x	x			x
Földiekkel játszó	x					x	x	x			x
Gyász pecsétje kedvesemnek						x	x			x	x
Gyöngyöm/Kedves Minkám, el kell válnom			x			x					x
Győzni, vitéz, győzni teremtettél	x	x									
Ha bort iszom, vidám vagyok						x	x				x
Ha haragszol, megkövetlek		x	x			x					
Ha rám villan szép lánykám (Szép Rózsám)	x					x		x			
Ha zúg is a mord szélvész	x							x			
Hajlong tsajkám		x				x					
Hamar követje a tavasznak	x					x	x				

SZÖVEGKEZDET	D. M. (1825–1848)	D. G. (1826–1837)	K. L. (1828)	Ö. E. (1829)	T. I. (1831)	T. I. (1832–1843)	A. S. (1834)	GIT (1835)	PÉTER ZS. (1836)	SZ-MADASS (1840–1850)	NÉPZENEI ARCHÍVUM
Hát fiaim, ti vitéz nevetek	x		x							x	x
Hazádnak rendületlenül	x									x	
Hazámnak ékes helyeit						x				x	
Hegyet, völgyet összejárva	x							x			
Henrik nyugszik	x					x		x		x	
Hív vagy-e még, vagy elhagytál	x		x			x	x				x
Hol találok oly szavakat szívem zivatarjában							x	x			
Hol van a hon, melynek Árpád vére								x	x		
Hold, mely szépen/ Holdvilág, mely csendesen	x					x	x				x
Hunnia nyög letiporva	x		x			x		x			x
Idvez légy, áldás forrása					x	x	x	x			
Ím Egek, látjátok szívemnek						x	x				x
Ím hozzuk a szűz koszorút						x	x				
Itt az éj dús homályába						x		x			
Itt, hol a mord kőfalak						x		x			x
Jaj, mely boldogok hú karjában a napok	x						x				x
Jer, vidám csónakos, jer, Fidelin							x	x			x
Jobb utána a lábunk	x							x			
Kántor koma, hova mégy/ Egybegyűltek a papok						x	x				x
Karsai hajdú vagyok én						x	x				x
Kedves, ha szívem érted ver	x									x	
Kedvesem sohajtási ide hatja fületem	x					x					
Kezd már vidorulni egünk	x					x					
Kinek hol jár a híve/Kinek hol van a híve				x						x	x
Kinek nintsen szeretője			x			x					x
Komor egemen víg nap	x					x					
Könnyűben esti fény						x		x			
Ku, ku, ku, ku, kukucskám	x						x				x
Kukurica szára						x	x				x

SZÖVEGKEZDET	D. M. (1825–1848)	D. G. (1826–1837)	K. L. (1828)	Ö. E. (1829)	T. I. (1831)	T. I. (1832–1843)	A. S. (1834)	GIT (1835)	PÉTER ZS. (1836)	SZ-MADASS (1840–1850)	NÉPZENEI ARCHÍVUM
Lágy a kenyér, pirítani nem lehet						x				x	x
Lakja zárva kedvesemnek							x	x			x
Lyánka, téged látni	x					x		x			
Lyánka, útat szerelmemnek	x		x	x							
Lyánka, míg ingó	x					x				x	
Lyányka, a végzés tőlem tégedet						x	x				x
Magyart királya ha hívja				x	x						
Már siess hazádba vissza, kis seregem	x						x				x
Mariskám, Mariskám, eszem a szemedet			x							x	x
Mars műhelyén	x					x					
Még most is hordom lántzait	x							x			
Megkértem a Teremtőtmet		x				x					x
Megvan tehát/Már megesezt	x							x		x	
Megyek már	x		x			x					x
Midőn homályos fogházában							x			x	
Míg a völgybe szalagáltam egy lepke után						x		x			x
Míg elkezdeném énekem					x	x					x
Mikor én még Tavasz módra	x					x					
Mikor szürit nyakába		x				x					x
Minap, hogy hazaérkeztem	x					x		x			x
Minden szín közt tsak a kékkel			x			x				x	
Mindörökké kell hallgatnom				x			x	x		x	
Miről apám nagy búsan szólt						x		x		x	x
Most már álomba borúlva						x		x			
Múltadban nincs öröm						x		x		x	x
Ne kételkedj szavaimban						x	x				x
Ne menj, rózsám, a tarlóra			x							x	x
Ne sírj, kérlek, mindhiába	x					x					
Nehéz tudni célját, végét						x				x	x
Nem adnám a báróságot	x						x				
Nem hibáztál, tegzes Ámor	x					x	x				x

SZÖVEGKEZDET	D. M. (1825–1848)	D. G. (1826–1837)	K. L. (1828)	Ö. E. (1829)	T. I. (1831)	T. I. (1832–1843)	A. S. (1834)	GIT (1835)	PÉTER ZS. (1836)	SZ-MADASS (1840–1850)	NÉPZENEI ARCHÍVUM
Nem úgy van az, mint volt rég			x				x				x
Nézd, ott a hegytetőn egy bátor férfi néz le							x	x			
Nini, mi az a szerelem				x		x		x			x
Óh, atyám, óh én egyetlen	x					x		x			
Óh, nagy Egek, rátok apellálok	x		x			x				x	
Óh, Tihanynak riadó leánya	x					x		x			x
Oh, be pompás, kies estve	x					x					
Oh, szívem öröme, mért habozol	x		x	x		x					x
Ott, hol patakocska	x				x	x					
Pista bácsi/János bácsi						x	x				x
Rejtsd előlem kéjre lobbant							x	x			
Schita vitézek/Nosza, vitézek a' Franz diadalma			x				x				x
Setét az éj, s én egyedül tébolygok	x		x								
Sötét olajfák illatos hűsében						x	x	x			x
Szabadon és kedvem töltve	x					x		x			
Szemeimből árvíz módjára	x					x					
Szép hajnal, emeld fel földünk felett	x					x					x
Szomorú csillagzat, mely bús sugárokkal				x		x					x
Talpra, magyar	x									x	x
Tartsd meg Isten királyunkat	x					x					
Távol tőled, kedves lélek	x							x			
Te kis Rózám, szép kis Rózám	x					x					
Tenger búknak közepette	x					x	x				x
Termetednek annyi éke						x		x			x
Ti a messzi láthatáron	x							x			
Tíz századot kiélt s állott Árpád						x		x			
Utánnad fojnak könnyeim						x				x	x
Zokoghat még egy betűcskét	x					x					